

neboť vklad dotyčných badatelů k profilaci příslušné diskuse je mimo diskusi. Ve vztahu k relevantní recepci pohybů v oblasti tematizace konceptu kultury – k nimž docházelo bezezbytku na západ od našich hranic – působí ovšem jako jednoznačně matoucí neustálé odkazy na díla rozličných současných českých autorů (nemluvě o opakovaném seznamování s tezemi zahraničních badatelů prostřednictvím prací českých autorů). Bylo-li totiž cílem autorky představit čtenářům hlavní momenty vývoje konceptu kultury, pak jsou tyto odkazy krokem stranou; je si totiž třeba přiznat, že k ve světě vedené diskusi o kultuře coby sociálněvědním konceptu soudobí čeští badatelé jakýmkoli zaznamenáníhodným způsobem prostě (zatím) nepřispěli. Ne, že by tuzemská reflexe odpovídající debaty nepředstavovala nosné téma, ve vztahu k hlavnímu předmětu zájmu autorky se ovšem jedná o linii zcela podružnou či spíše mimoběžnou. Opět se tak objevuje výše již zmíněná potíž – jako by autorka nevěděla přesně, co si vytkla za úkol a co se ve vztahu k tomuto úkolu nachází „mimo záběr“.

Výše naznačené výtky se nikterak nesaňají zastřít fakt, že kniha *Kultura jako všelék? Kritika soudobých přístupů* Hany Horákové znamená v danou chvíli a v tuzemských poměrech nesporný přínos. O co nám šlo, bylo spíše zamyslet se nad povahou tohoto přínosu. Systematický rozbor pojednávané látky pro začátečníky, respektive studijní materiál pro daným způsobem orientované kurzy to zřejmě není. Spíše se nám zdá, že kniha je určena pro zájemce z řad pokročilých čtenářů se zájmem o danou problematiku, které bude bavit ji společně s autorkou *promýšlet*. A to není málo.

Marek Jakoubek

Jan Gehl: *Města pro lidi*.

Nadace Partnerství,
Praha 2012, 288 s.

Kniha *Města pro lidi* je shrnutím více než padesát let trvajících empirických výzkumů měst a městských částí, způsobů, jakými jsou města užívána, a vztahů, které existují a vznikají mezi městy a jejich obyvateli. Jen málo autorů zkoumalo morfologii a užívání veřejného prostoru do takové míry jako dánský architekt Jan Gehl.

Kritikou nedostatků moderního urbanismu a invazi automobilů do měst se na začátku šedesátých let minulého století zabývala americká novinářka a aktivistka Jane Jacobsová (*The Death and Life of Great American Cities*. Vintage, New York 1961); zajímalo ji kromě městského mikro-měřítka také širší okolí, které má vliv na komerční aktivitu čtvrti, stabilitu obyvatel nebo kriminalitu. Otázkami hierarchie, která vede k posílení bezpečnosti ve městě, se zabýval kanadský architekt Oscar Newman (*Defensible Space*. Macmillan, New York 1972). Základem jeho myšlenek je jasné oddělení veřejné sféry od soukromé v městském prostředí a vliv fyzického prostředí na míru kriminality v rezidenčních čtvrtích. Způsobu užití městských veřejných prostor – konkrétně náměstí v centru New Yorku – a principy jejich fungování či naopak jejich dysfunkcí zkoumal ve své knize na začátku osmdesátých let americký architekt William H. Whyte (*The Social Life of Small Urban Spaces*. The Conservation Foundation, Washington 1980). Socioložka Lyn Loflandová v práci *The Public Realm* (de Gruyter, New York 1998) navázala na Erwinga Goffmana a zaměřila se zejména na sociální interakce vznikající ve veřejné sféře města. Severoameričtí autoři se tak v průběhu

posledních padesáti let zabývali kvalitou života ve veřejném městském prostoru, skrz kritiku moderního urbanismu (města založená na funkcionalistických ideálech, která vznikala od dvacátých let 20. století) odhalovali příčiny toho, proč některá místa fungují lépe než jiná; někteří z nich dávali doporučení k tomu, jak nepříznivým situacím předcházet. Gehl ve své poslední knize na předchozí zjištění navázal a doplnil je. Na rozdíl od ostatních autorů se zaměřil převážně na fyzické aspekty místa a své výzkumy prováděl kromě amerických měst také ve městech evropských.

Jak je patrné již ze samotného názvu knihy, Gehl staví do centra pozornosti lidskou bytost-obyvatele jako hlavního aktéra městského plánování. Vychází z faktu, že člověk je živá bytost, která se řídí v první řadě svými smysly, svou velikostí a vlastní rychlostí pohybu. To jsou hodnoty, na které by město přívětivě k lidem mělo reagovat a nikoliv je přehlížet, jak se tomu často v posledních desetiletích děje. Kniha se v první části zabývá analýzou lidských potřeb ve městě, ve druhé, která je určena především architektům, urbanistům a zastupitelům, způsoby řešení konkrétních městských situací. Příklady Gehl čerpá v moderním i tradičním urbanismu, především v Kodani, Oslu, Melbourne, Sydney, New Yorku, Los Angeles, v Londýně a také v „ideálním – pěším“ městě Benátkách.

Kniha je rozdělena do sedmi kapitol. První dvě se věnují lidskému měřítku a lidským smyslům ve vztahu k městu a k územnímu plánování. Třetí kapitola rozebírá dopodrobna čtyři nepostradatelné vlastnosti dobře fungujícího města – živost, bezpečnost, udržitelnost a zdravotnost. Všechny čtyři složky se vzájemně překrývají a doplňují se. V další části autor rozebírá konkrétní

vlastnosti, které by přívětivé město mělo nabízet – od možnosti pohodlného setkávání přes příležitost popovídat si, pohybovat se a hrát si až po pohodlnou chůzi a jízdu na kole. V páté části Gehl upozorňuje na důležitost posuzování malého (lidského), středního i velkého (celková koncepce města) měřítka zároveň. Města lze podle autora stavět směrem od malého měřítka k většímu až po největší, výsledky opačného postupu jsou ale nežádoucí. Teorii dokládá na konkrétní situaci megalomanského města Brazílie. Další část je věnována vývoji měst v rozvojových zemích a na závěr Jan Gehl nabízí soubor nástrojů pro stavbu měst. Celou knihou se prolíná srovnávání starých, tradičních měst s moderními, kritika moderního – funkcionalistického urbanismu a dnešního přebujelého systému automobilové dopravy. Autorovi je vlastní touha po návratu k principům tradičních měst, která vycházela, na rozdíl od těch moderních, z lidského měřítka. Zároveň si klade otázky typu, zda moderní společnost, založená z velké části na nepřímé komunikaci, vůbec ještě potřebuje tradiční městské prostory k osobnímu setkávání. V souladu s dalšími urbanisty (např. F. Ascher: *Metapolis ou l'avenir des villes*. Jacob, Paris 1995) dospívá k názoru, že nepřímé kontakty nekonkurují kontaktům osobním a tvrzení dokládá příklady rozvoje městského života v uplynulých letech.

„Města pro lidi“ jsou města, která jsou koncipována v první řadě tak, aby se v nich obyvatelé při pohybu a pobytu cítili dobře. Dobrý veřejný prostor tedy člověku umožňuje pohodlně sedět, chodit, stát, dívat se, poslouchat a hovořit. Je to prostor komfortní, který způsobuje to, že lidé prostory rádi navštěvují a vrací se do nich. Nejdůležitějšími z lidských smyslů jsou zrak

a sluch. Člověk je obdařen horizontálním viděním, takovým, při kterém vnímá události ve 180stupňovém rozsahu, a méně ty, které se odehrávají příliš vysoko či příliš nízko. Také vzdálenost od pozorovaného objektu ovlivňuje dojmy pozorovatele a různá vzdálenost tak podporuje různé činnosti. Tyto poznatky nesmí být při stavbě měst opomíjeny. Stejně tak sluchové a hmatové vjemy (hluk, hudba, použité materiály městského mobiliáře ad.) mají vliv na prožívání různých událostí. Lidé spolu mohou vést konverzaci za předpokladu, že se vzájemně uslyší anebo že se v místě cítí pohodlně, mohou vnímat okolní dění, pokud jsou dostatečně blízko události a pohybují se dostatečně pomalu. To je základ pro kvalitní městské prostředí.

Komfort je dán navržením takových tras ve městě, které jsou jasně strukturované a jednoduché k pochopení (to neznamená, že musí být přímé). Komfort je ovlivněn kvalitou městského mobiliáře, pohodlného, vhodně orientovaného a umístěného (krytého proti větru i dešti, vhodně orientovaného vůči slunci) a použitého v dostatečném množství. Ve špatně navrženém prostoru pak lidé naopak preferují neformální místa k sezení – například patníky nebo zábradlí – která bývají často pohodlnější. Prostory by měly lákat člověka k aktivitám, které podporují využívání veřejných prostor ve všech ročních obdobích a denních dobách. Živost prostor je důležitým prvkem pro to, aby je navštívili i další obyvatelé – lidé lákají další lidi. Lze ji podpořit aktivní politikou přízemí budov, jejich variabilitou a polyfunkčností nebo uspořádáním nějaké události, jako je koncert, představení nebo trh. Pokud přilákáme první skupinu lidí, ostatní budou následovat – lidé obecně lákají další lidi. Město by mělo ideálně

vybízet ke spontánní hře, mělo by být koncipováno inspirativním způsobem. Opakem tohoto ideálu jsou například některá panelová sídliště (ale i způsoby jejich regeneraci), kde jsou prostory pro dětská nebo sportovní hřiště předem jasně určené. Lidé pak dávají často přednost neformálnímu a neoplocenému místu, jehož užívání je pro uživatele obecně přitažlivější. Komfort souvisí také s pocitem bezpečí ve městě. To je přímo spojeno s mírou aktivit odehrávajících se v daném místě. Zde Gehl navazuje na práci Jane Jacobové i Oscara Newmana. Místa, kde se město setkává s budovami, nazývá hraničními liniemi. Přívětivé, měkké hraniční linie jsou takové, které jsou aktivní, poskytují smíšenost funkcí, jsou strukturované, vypracované do detailu a podněcují různé smysly. V měkkých hraničních liniích existuje kontakt mezi vnitřkem a vnějškem, jedná se o prostor mezi veřejným a soukromým, kde se „něco děje“ nebo který dává příležitosti k tomu, aby se něco dělo. Tento prostor poskytuje lidem pocit uspořádanosti, pohodlí a bezpečí. Otevřené hraniční linie v rezidenčních čtvrtích v podobě předzahrádek nebo širokých chodníků zase nabízejí prostor pro různé volnočasové aktivity dětí i dospělých nebo pohodlnou komunikaci. Jasně městské struktury a jasně oddělená teritoria ve městech jsou tedy způsobem, kterým lze zvýšit bezpečnost ve městě.

Moderní – funkcionalistický – urbanismus založený na oddělení jednotlivých městských zón je morfologicky reprezentován prostory a budovami enormních rozměrů. Neexistuje zde rozmanitost a detaily. Lidským smyslům toto prostředí nenabízí téměř nic. V těchto monofunkčních urbáních celcích chybí život. Je to ukázka takového urbanismu, který upřednostnil velké měřítko před lidským. Monotónní veřejné

prostory nelákají lidi k jejich užívání (i přesto, že hustota osídlení je vyšší než v jiných částech města; hustota osídlení sama o sobě tedy nestačí k zaplnění veřejných prostor), sídliště jsou obecně místem vyšší kriminality než ostatní městské části a v západní Evropě se ve většině případů stala druhoradým, sociálním bydlením. Na druhé straně je potřeba zdůraznit, že některá panelová sídliště nabízejí takové přednosti, které jen těžko najdeme v ostatních částech města.

Druhá polovina dvacátého století přinesla do měst také masivní rozvoj automobilové dopravy. Ve zdravém a k lidem přívětivém městě má prioritu chodec nebo cyklista. Tento způsob dopravy neznečišťuje prostředí, je méně nákladný a zabírá méně místa. „Pomalým“ městem je například Kodaň, Melbourne nebo další skandinávská a holandská města, kde byla cyklistická doprava iniciována a podporována městskou i národní politikou. Tam, kde je lidská rychlost překročena, nejsme schopni zachytit detaily a vnímat ostatní lidi. Informace jsou zjednodušené, detaily se vytrácejí a pro chodce se toto prostředí nutně stává nezajímavým a unavujícím.

Udržitelným městem tak autor obecně nazývá takové město, které má jasný a logický charakter, krátké docházkové vzdálenosti a dostatek zeleně. Udržitelné město je také, které upřednostňuje hromadnou a cyklistickou dopravu před automobilovou. To přímo souvisí s kvalitou okolních veřejných prostor – lidé budou chodit na zastávku městské hromadné dopravy raději, pokud je přitom bude obklopovat příjemné okolí. Stavět takováto města je nejen levné, jednoduché a zdravé (vyřešení řady zdravotních problémů obyvatel používáním jízdních kol a chůzí). Kromě znovuoživení lidského rozměru v plánování měst je ale potřeba

nacházet impulsy – většinou ekonomické –, které povedou dotčené politiky k tomu, aby k takovému plánování přistoupili.

Jan Gehl nabízí jasné a jednoduché měřítko na to, jak město ohodnotit jako „dobré“ nebo „špatné“. Město, které vychází z lidského měřítka, je podle autora v zásadě v pořádku, jiný druh zástavby je špatný. Kromě tohoto pohledu ale existují ještě jiná hlediska pro to, abychom zhodnotili kvalitu městského prostoru, která autor přehlíží. V tomto smyslu je daná tematika záměrně zjednodušená. Fungování města je vždy výsledkem diskuze různých aktérů, kteří mají různé priority, tedy určitým kompromisem. Hlavním cílem knihy je ukázat to, jak by ideální město mělo fyzicky vypadat, neanalyzuje ale příliš to, proč tomu tak v mnoha případech není, a pouze okrajově se zabývá tím, co vedlo v některých městech ke změně nepříznivé situace. To je část, o kterou by kniha nebo její pokračování mohlo být, podle mého názoru, rozšířeno.

Některá česká panelová sídliště, jejichž kvalita tkví v blízkosti přírody, dostatku zelených ploch a zdravějšího životního prostředí, než nabízejí ostatní městské čtvrti, nemusejí nutně být špatným místem pro život. Podle autorova jednostranného hodnocení měst (nepříznivého vůči všem funkcionalistickým čtvrtím) se ale jedná o „špatné místo k životu“. To může, podle mého názoru, vést k ještě větší stigmatizaci těchto čtvrtí v očích veřejnosti, která ve svém důsledku život jejich obyvatel pravděpodobně zhorší.

Gehl nicméně přináší mnoha architektům nový a kvalitativně lepší pohled na městský prostor než ten, kterým jsou někdy zvyklí se na město dívat po vystudování technické univerzity. Metodologie

založená na systematickém pozorování veřejných prostor a na důkladném porozumění jejich užití není klasickým architektonickým postupem, přesto je důležitým výchozím bodem při jejich navrhování nebo jejich úpravě.

Jana Kapičková

Juhani Pallasmaa: *Oči kůže*.

Archa, Zlín 2012, 85 s.

Juhani Pallasmaa: *Myslíci ruka*.

Archa, Zlín 2012, 160 s.

Knihy *Oči kůže* a *Myslíci ruka* představují zajímavé příspěvky k současnému myšlení o architektuře a způsobu, jakým ji lidé prožívají. V češtině se tak naráz objevují hned dvě knihy architekta a významného myslitele jménem Juhani Pallasmaa, ve zdejším prostředí ještě ne příliš známého. Pallasmaa je celý život činný jako architekt, věhlas si však vydobyl svým myšlením v oblasti architektury, zejména svým zájmem o to, jak člověk vnímá vystavěné prostředí, jakým způsobem se v něm orientuje, pohybuje. Obě recenzované knihy, obvykle řazené do oblasti teorie architektury, vychází z kritického postoje autora vůči současné masové kultuře a převládajícímu přístupu k artefaktům lidského světa, jež jsou všechny vnímány jako komodita, což se nevyhnulo ani architektuře, která se dle autora kvůli stále narůstajícímu důrazu na vizuální stránku, na zaostřený perspektivní pohled (např. kamery, fotoaparátu či „ideálního oka“) stále více přizpůsobuje diktátu vizuality na úkor vnímání ostatními smysly, a proto také na úkor toho, jak v ní pobývá člověk jako tělesná bytost. V západní kultuře byl zrak tradičně oceňován jako nejdůležitější

ze smyslů. Problémem, na který Pallasmaa poukazuje, jmenovitě když se jedná o vytvářené prostředí, je však spíše míra této preference a skutečnost, že k ostatním smyslům se téměř nepřihlíží. Obě knihy tak spojuje jedno téma: architektura a smysly (jak zní podtitul první z knih).

Pallasmaa bývá řazen mezi autory, jejichž myšlení je ovlivněno fenomenologií, v jeho případě především Maurice Merleau-Pontym. Vyplyvá to nejen ze samotného zájmu o vnímání, projevuje se to především tím, že klade velký důraz na podmíněnost vnímání samotnou lidskou tělesností a též na tělo, jež situuje člověka ve světě. Člověka vnímá jako konečnou bytost, která je svým tělem, jak několikrát opakuje. Staví se tak proti všem podobám dualismu v chápání člověka. Zasloužnost vydání obou knih spočívá i v tom, že přináší do zdejšího prostředí dalšího „fenomenologa architektury“. K Norbergu-Schulzovi se nyní přidává Pallasmaa, který tento typ diskuse o architektuře rozšiřuje o další rozměr.

První z knih, *Oči kůže*, se skládá ze dvou částí. V první části Pallasmaa sleduje vznik a vývoj nadměrného důrazu na zrak, který se postupně proměnil v to, co nazývá okulocentrismem či okulocentrické paradigma. To následně proměnilo lidské vnímání světa a zároveň charakter architektury. Důraz na vizualitu jako hlavní a v podstatě jediný způsob smyslového vnímání většiny stavů pokročil v současné době tak daleko, že architekti přizpůsobují svou tvorbu tomu, jak bude jejich dílo vypadat v počítačové vizualizaci, případně na fotografii (kde je uvidí zdaleka největší počet lidí, mj. kolegů, kritiků či zákazníků), na úkor toho, jak bude vnímat danou stavbu člověk v reálném místě. „Místo existenciálně založené, plastické a prostorové zkušenosti si architektura